

Věroslav Mertl – trpěný outsider

JAROSLAV MED

Koncem šedesátých let se v české literatuře znovu objevila díla křesťansky orientovaných básníků a prozaiků, kteří byli v předchozím období buď uvězněni (J. Zahradníček, V. Renč, Z. Rotrekl, F. Křelina a další) nebo byli odsunuti na společenský okraj bez jakýchkoli publikačních možností (J. Durych, V. Vokolek, B. Reynek, J. Kameník a další). V tomto krátkém období relativního společensko-kulturního uvolnění dokázala křesťansky orientovaná literární tvorba svou tvárnou i myšlenkovou životaschopnost i svou opodstatněnost v kulturních a literárních procesech pozdních šedesátých let. Právě proto, zejména díky novým projekcím spirituality, jež se začínaly výrazně projevat v dobovém duchovním klimatu (Dílo koncilové obnovy, výrazná přítomnost originálních filozofických myšlenek T. de Chardin, veřejné marxisticko-křesťanské filozofické konfrontace apod.), byla od počátku sedmdesátých let v tzv. normalizačním období všechna zjevně křesťanská východiska znovu vytěšňována z oficiálního kulturního i literárního kontextu. I když nikdo z takto orientovaných autorů nebyl, tak jako tomu bylo v padesátých letech, sice uvězněn, jakákoli tematizace zjevných a vyhraněných křesťanských hodnot byla nicméně odmítána ve jménu vysoce oceňovaného a oficiálně proklamovaného „pozemšťanství“, jímž měla oficiálně vydávaná literatura stvzovati svůj souhlas s normalizační hodnotovou vyprázdněností. Zároveň je nutné konstatovat, že právě koncem šedesátých let se dílem Jaroslava Durycha (*Boží duha*, 1969, a *Služebníci neužiteční*, Řím 1969) víceméně také symbolicky dovršila a uzavřela celá jedna epocha české křesťansky orientované prózy, pro niž bylo charakteristické až voluntaristicky přímočaré sepětí s ortodoxní katolicitou. Nadále – bez ohledu na normalizační tlak – již podstatně neovlivňovala literární vývoj. Ten byl v této oblasti nesen mnohem civilnějším a oproštěnějším pohledem na lidskou situaci; do středu autorského zájmu vstupoval obyčejný člověk, pro něhož byla nedeklarovaná náboženská víra jedinou protiváhou životně situační absurdity i cestou z odcizující samoty. Tento trend zosobnily v české próze konce šedesátých let jak básnivé prózy Ladislava Dvořáka, tak povídková a románová tvorba Věroslava Mertla, jehož dílu chceme nyní věnovat pozornost.

Věroslav Mertl vstoupil do literatury dvěma knižními soubory povídek (*Stín blaženosti*, 1969, a *Poledne*, 1971) v nejméně příhodné době na samém počátku normalizace. Křesťanská dimenze jeho próz, při pozorném čtení dostatečně zřetelná, se neprojevovala ani zjevně ideologicky ani přítomností vysloveně náboženských motivů, ale byla obsažena v jeho důsledně etickém a soucitném pohledu na lidské osudy. Tímto pohledem, jímž usiloval Mertl o vhléd do lidského nitra, v němž sídlí nepotlačitelná touha po přesahu, chtěl autor ukázat cestu k vnitřnímu bohatství každého člověka a stavět tak hráz proti rozmáhajícímu se pocitu životní prázdnoty. Právě zjevnost křesťanské dimenze v celé jeho prozaické tvorbě učinila z Věroslava Mertla v normalizační době, dá-li se to tak říci, trpěného outsidera – zde trochu parafrázuji Bedřicha Fučíka –, jehož dílo sice mohlo oficiálně vycházet, ale jen v nakladatelství Vyšehrad, které bylo vydavatelským podnikem Československé strany lidové, v jejímž aparátu se V. Mertl po likvidaci československého nakladatelství *Růže* uchytil jako úředník. A vycházelo bez jakéhokoliv významnějšího kritického ohlasu, i když byl oficiálně publikující V. Mertl, aniž se o to jakkoli zasloužil, víceméně využíván jako vývěsní štít náboženské svobody v „mezích zákona“ v rámci reálného socialismu. Tento kulturně politický fakt ovšem žádným způsobem neovlivnil či nedeformoval vnitřní integritu Mertlova literárního díla.

Při této příležitosti není možné ani vhodné, abych zde podrobněji analyzoval Mertlovu tvorbu z tohoto období; je poměrně rozsáhlá: kromě povídkových souborů (*Sad*, 1976, a *Podzimní svit*, 1984) v sedmdesátých a osmdesátých letech dosahuje vrcholu i Mertl–tvůrce románů (*Dům mezi větrem a řekou*, 1978, *Rezavý déšť*, 1981, *Pád jasnovidce*, 1986, a *Mlčení věžních hodin*, 1989). A tak bych zde chtěl pouze upozornit na Mertlovy základní literární konstanty, jimiž je jeho dílo vymežováno. Jeho křesťanský zorný úhel je jistě všudypřítomný, zároveň je však transparentní, což ukazuje Mertla a priori jako autora ne-ideologického, pro něhož je víra především existenciálním prožitkem, stále znovu a znovu prověřovaným každým gestem a činem člověka. Ono existenciální víry je zároveň směrníkem, který určuje a spoluvytváří směřování Mertlovy prózy; její směr od vnějšího k vnitřnímu, od děje k meditaci, již se autorský subjekt často začleňuje do struktury díla. Právě v této meditativní složce se nám také nejzřetelněji vyjevuje základní víze jeho světa, v němž vládne pevný, v křesťanských hodnotách zakotvený řád. Archetypem takového světa je pro V. Mertla rajský obraz šťastného dětství, z něhož jsme neustále vyháněni časem, ničitelem všech výchozích představ a iluzí. Zároveň ovšem je u V. Mertla čas také dovršitelem – proto se v jeho díle setkáváme s tolika starými lidmi, kteří už pochopili, že čas nevede pouze ke ztrátám a deziluzím, ale také k věčnosti, jež je popřením času.

Archetyp ráje šťastného dětství se objevuje v Mertlových románech v nejrůznějších variantách a není pouze vnitřní jistotou jeho literárních postav, ale i důležitým principem kompozičním. Právě konfrontace plnosti dětství s prázdnotou „dospělého světa“ je v Mertlových románech často nositelem dramatického pohybu: prázdnota v duši vyplněná jen zlobou (*Pád jasnovidce*) a stejně tak vyprázdněnost soudobého vesnického života (*Mlčení věžních hodin*) mají svůj základní protipól v onom „ráji dětství“, v němž byly i ty nejnicotnější jevy prodechnuty tajemstvím své existence. A mluvíme-li o prázdnotě světa, pak je na místě připomenout hodnotící výrok Bedřicha Fučíka nad jednou z Mertlových próz, v níž se mu vyjevila „tragika vyprázdněného světa“. Já bych to rád poněkud poopravil – podle mého soudu jde u Mertla spíše o tragiku světa, který je na „úteku před Bohem“ (M. Picard), protože útek před Bohem znamená zároveň úprk z krajiny dětství. Nikoli tedy tematizace prázdnoty jako taková, ale především tematizace procesu vyprazdňování lidských duší pod vývěvou konzumu a trapnosti – takové je, domnívám se, základní směřování Mertlových próz.

Věroslav Mertl je v podstatě autorským typem tradičního vypravěče, kterého nevábí ani výlety do podvědomí, ani nezávaznost postmoderních prozaických her. Literatura mu splývá s etickým posláním, je pro něho jistou formou soucítění s tím, čím je naplňována a zároveň ohrožována plnost lidského bytí. Odtud pramení Mertlův stálý soucit s člověkem i jeho stálá snaha psát a vidět exupérovsky, to znamená především srdcem; proto má v Mertlových prózách všechno svůj etický podtext, jímž prosvítá naděje jako nejpodstatnější předpoklad spisovatelova poslání. V těchto intencích se stále vrací několik jeho základních toposů, v nichž autor znovu a znovu usiluje o vybudování transcendentály srdce napříč pustinou pseudoracionality současného světa. Stačí si všimnout jednoho dosti klíčového pojmu, jenž dnes prorůstá literaturou jako houba, a to je sex: jak úporně V. Mertl bojuje o svéprávnost lidského srdce v jeho touze po přesahu, jímž by popřel biologii ve jménu milosti, jíž je opravdová láska ve všech podobách, měnící pudovost sexu v životodárný jas erótu.

Neměli bychom přirozeně zapomenout ani na Mertlův literární rodokmen, jímž se včlenil do kontextu české literatury. Na první pohled nás na Mertlových prózách zaujme autorský jazyk preferující výrazovou prostotu a významovou jednoznačnost, což dokazuje evidentní návaznost na literární dílo Jana Čepa. A Mertl také na jeho tvůrčí habitus vědomě navazuje, aniž bychom mohli hovořit o jakémkoli čepovském epigonství; u V. Mertla jde o vnitřní sourodost a habituální spřízněnost světonázorovou i estetickou. Většina Mertlových prací, stejně jako prací Čepových, se odehrává ve venkovském prostředí a za hrdiny si

vybírání obyčejné vesnické lidi, ale v žádném případě zde nenalezneme příbuznost s literárním ruralismem. V Mertlově případě jde o syžetově jednoduché, tzv. situační prózy, v nichž je epický řád díla určován vědomím trvale platného řádu ve světě a kde na prostředí a sociálních determinantách záleží pouze zdánlivě, protože to nejpodstatnější se v tomto typu prózy odehrává pod povrchem smyslově vnímaných jevů. Pod příkrovem zdánlivě banální každodennosti touží Mertl objevit stálé existenciální napětí mezi žitou realitou a bytostnou touhou po přesahu, jímž by hrdinové jeho příběhů dosáhli smíru se sebou i absolutnem. Toto napětí je ve struktuře jeho příběhů zpřítomňováno neustálou oscilací mezi lyrismem výrazu a epickou funkcí děje určující čas a dynamiku jeho příběhů.

Hledíme-li dnes s historickým odstupem na českou prózu v normalizačním tlaku, vidíme zřetelně, jak probíhala jistá konvergence osobních autorských poetik a normalizačních ideologických požadavků. Je to vidět nejen na „výkupních“ proměnách Hrabalových textů, ale i na dílech Fuksových, Páralových a mohli bychom jistě ještě pokračovat. Při pohledu na celek Mertlovy tvorby, která byla vydávána v normalizační době, však musíme konstatovat vzácnou kontinuální jednotu jeho díla, v němž byl neustále kladen důraz na základní mravní hodnoty, jako je láska k bližnímu, věrnost, soucit a odpovědnost za vlastní osud. Tímto důrazem, krajně nepřizpůsobivým normalizačním konvencím, dokázala být Mertlova tvorba jistým, byť možná nevelkým ostrůvkem naděje v moři axiologické prázdnoty, jež byla jedním z nejnebezpečnějších příznaků normalizační doby. A to není rozhodně zanedbatelný přínos.